

Byzantina Symmeikta

Vol 31 (2021)

BYZANTINA SYMMEIKTA 31

Βιβλιοκρισία: Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: Σχέσεις Ανατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Γεωργία Ξανθάκη-Καραμάνου, [Ἰνστιτούτο Ἑρευνας Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, Σειρὰ Ἐκδόσεων – II] Ἀθήνα 2017

Ηλίας Α. ΓΙΑΠΕΝΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.28839](https://doi.org/10.12681/byzsym.28839)

Copyright © 2021, Ηλίας Α. ΓΙΑΠΕΝΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΙΑΠΕΝΗΣ Η. Α. (2021). Βιβλιοκρισία: Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: Σχέσεις Ανατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Γεωργία Ξανθάκη-Καραμάνου, [Ἰνστιτούτο Ἑρευνας Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, Σειρὰ Ἐκδόσεων – II] Ἀθήνα 2017. *Byzantina Symmeikta*, 31, 529–533. <https://doi.org/10.12681/byzsym.28839>

Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: Σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, ἐπιμέλεια ἐκδόσεως ΓΕΩΡΓΙΑ ΞΑΝΘΑΚΗ-ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ [Ἴνστιτούτο Ἑρευνας Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, Σειρὰ Ἑκδόσεων - II] Ἀθήνα 2017, σελ. xviii+417. ISBN: 978-960-02-3311-7

Ὁ τόμος συνενώνει τὰ πρακτικὰ δύο Συνεδρίων, τὰ ὁποῖα διοργανώθηκαν ἀπὸ τὸ Ἴνστιτούτο Ἑρευνας Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ καὶ ἔλαβαν χώρα στὸν Μυστρά, ἐμβληματικὴ καὶ ταιριαστὴ ἔδρα του, στὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου τοῦ 2015 καὶ στὸ τέλος Μαΐου τοῦ 2016. Τὸ πρῶτο ἐξ αὐτῶν εἶχε ὡς ἀντικείμενο τὴν εὐρύτατη θεματικὴ *Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: Σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἐπιλέχθηκε νὰ ἐπικεντρωθεῖ στὸ θέμα *Τὸ Βυζάντιο κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους: ἀφετηρία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, νοούμενο ὡς ὀργανικὴ συνέχεια καὶ ἐξέλιξη τοῦ πρώτου.

Ἡ σύλληψη τῆς ὀργανικῆς σύνδεσης τῶν πορισμάτων τῶν δύο Συνεδρίων ἐπιβεβαιώνεται καὶ μὲ τὴν συνέκδοση τῶν Πρακτικῶν τους στὸν παρουσιαζόμενο τόμο ποὺ ἐτοιμάσθηκε ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια τῆς Ὁμότιμης Καθηγήτριας Γεωργίας Ξανθάκη-Καραμάνου καὶ ἐντάχθηκε στὴν σειρὰ ἐκδόσεων τοῦ Ἴνστιτούτου. Οἱ συμβολὲς στὸν τόμο ἔχουν ἀποτυπωθεῖ στὴν ἑλληνικὴ, μὲ σύντομη ἀγγλικὴ περιλήψη. Μία μόνον συμβολὴ ἔχει δοθεῖ στὴν ἀγγλικὴ (χωρὶς τὴν ὑπαρξὴ περιλήψης στὴν ἑλληνικὴ ἢ σὲ ἄλλη ξένη γλῶσσα).

Ὁ τόμος χωρίζεται σὲ δύο μέρη. Προτάσσονται Κατάλογος τῶν συνολικὰ δεκαεννέα συγγραφέων, μὲ σύντομο βιογραφικὸ σημείωμα (σσ. ix-xiv), καθὼς καὶ τὰ Περιεχόμενα τοῦ τόμου (σσ. xv-xviii). Στὸ πρῶτο μέρος, ποὺ ἐκτείνεται στὶς σελίδες 1-267, φιλοξενοῦνται δεκατέσσαρες συμβολὲς ἰσάριθμων ἐρευνητῶν καὶ πανεπιστημιακῶν διδασκάλων ποὺ ἀποτυπώνουν τὶς ἀνακοινώσεις στὸ Συνέδριο τοῦ 2015, χωρισμένες σὲ τέσσαρες θεματικὲς ἐνότητες. Προτάσσονται Πρόλογος (σσ. xxi-xxvi) τῆς Καθ. Ξανθάκη-Καραμάνου, καὶ Προσφώνηση (σσ.

xxvii-xxix) τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης κκ. Εὐσταθίου.

Ἡ πρώτη θεματικὴ ἐνότητα (Θεολογία - Φιλοσοφία - Ἐπιστῆμες, σσ. 1-21) περιλαμβάνει τρεῖς σύντομες συμβολές. Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μεσσηνίας κκ. Χρυσόστομος Σαββάτος ἐξετάζει τὸ κεντρικὸ ζήτημα τῶν ἐνωτικῶν προσπαθειῶν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσης κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους, ἐπισημαίνει τὶς πολιτικὲς προϋποθέσεις, ἀναδεικνύει τὶς θεολογικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴν τελικὴ ἀποτυχία τοῦ σχετικοῦ διαλόγου (σσ. 4-12). Ὁ προσφάτως ἐκδημήσας Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Εὐάγγελος Μουτσόπουλος ἐξέτασε τὴν συμβολὴ τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ Πλήθωνα στὴν ἀποκατάσταση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνα στὴ Δύση (σσ. 13-17). Ἡ ἐνότητα «κλείνει» μὲ τὴν συμβολὴ τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητῆ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ Χρήστου Σ. Ζερφεοῦ μὲ θέμα τὰ γεωφυσικὰ φαινόμενα κατὰ τοὺς Παλαιολόγειους Χρόνους, ἡ ὁποία μὲ τὴν συντομία τῆς φανερώνει τὴν ἀνάγκη γιὰ περαιτέρω συστηματικὴ ἐνασχόληση σχετικὰ μὲ τὸ ἐν λόγω ζήτημα.

Ἡ δευτέρη θεματικὴ ἐνότητα (Βυζαντινὴ Φιλολογία, σσ. 23-61) περιλαμβάνει τρεῖς ἀξιόλογες συμβολές. Ὁ Ὁμότιμος Καθηγητὴς Ἀπόστολος Καρπόζηλος διερευνᾷ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἐπαίτη λογίου Θεοδώρου Ὑρτακηνοῦ (σσ. 25-40). Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὸ μεταξὺ κυκλοφορήθηκε ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ Καρπόζηλο καὶ τὸν προσφάτως ἐκδημήσαντα Καθηγητὴ Γεώργιο Φατοῦρο ἡ κριτικὴ ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ὑρτακηνοῦ μὲ ἀγγλικὴ μετάφραση καὶ σχόλια, στὴν ὁποία ἀξίζει νὰ ἐγκύψει ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης¹. Ἡ Καθηγητρία Σοφία Κοτζάμπαση μελετᾷ τὸ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον θέμα τῆς παρουσίας τῶν δυτικῶν περιγκιπισσῶν στὴν αὐτὴ τῶν Παλαιολόγων (σσ. 41-52). Ὁ Καθηγητὴς Ἰωάννης Πολέμης μελετᾷ τὴν πραγματεία τοῦ λογίου τοῦ 14ου αἰῶνα Ἰσαὰκ Ἀργυροῦ *Περὶ διακρίσεως μετοχῆς Θεοῦ ἐν τέσσαρσι τρόποις* (σσ. 53-61). Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀξίζει νὰ συνδυασθεῖ μὲ τὴν προσφυγὴ στὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ ἐξεταζόμενου κειμένου (στὸ πλαίσιο τῆς ὑπὸ ἐκτύπωση ἔκδοσης ἀπὸ τὸν Καθ. Πολέμη του συνόλου τῶν θεολογικῶν ἔργων τοῦ συγγραφέα)². Ἀξιόλογη ἐπίσης ἐμφανίζεται καὶ ἡ στὸ μεταξὺ διαθέσιμη μελέτη τῆς Anna Gioffreda, ποὺ κυκλοφορήθηκε τὸ 2020³.

1. A. KARPOZELOS – G. FATOUROS, *The Letters of Theodoros Hyrtakenos*, Athens 2017.

2. I. D. POLEMIS, *Isaaci Argyri omnia theologica necnon Iohannis ex-imperatoris Cantacuzeni Oratio adversus Argyrum* (Corpus Christianorum. Series Graeca), Turnhout 2021.

3. A. GIOFFREDA, *Tra i libri di Isacco Argyro*, Berlin – Boston 2020.

Στὴν τρίτη καὶ ἐκτενέστερη ἐνότητα τοῦ τόμου (Βυζαντινὴ Ἱστορία - Θεομοί, σσ. 63-164) περιλαμβάνονται τέσσαρες πολὺ ἐνδιαφέρουσες μελέτες. Ὁ Διευθυντὴς Ἑρευνῶν Στυλιανὸς Λαμπάκης ἐντοπίζει (σσ. 65-80) στοιχεῖα στὰ ὁποῖα ὁ λόγιος καὶ ἱστορικὸς Γεώργιος Παχυμέρης ἀξιοποιεῖ τὴν ιδιότητά του ὡς Πολίτης καὶ τὴν ἄμεση σύνδεσή του μὲ τὴν κατ' ἐξοχὴν Πόλη, γιὰ νὰ καταγράψει δεδομένα τῆς πολιτικῆς τῶν αὐτοκρατόρων Μιχαὴλ Η' (1259-1282) καὶ Ἀνδρονίκου Β' (1281-1328). Ἀκολουθῶς, ὁ νῦν Ἀναπληρωτὴς Καθηγητὴς Ἡλίας Ταξίδης ἐξετάζει τὸν ρόλο θεοσημιῶν, ὀνειρῶν καὶ ὀραμάτων στὸ ἱστοριογραφικὸ ἔργο τοῦ Δούκα σὲ σχέση μὲ τὴν Ἑνωσιὴ τῶν Ἐκκλησιῶν (σσ. 81-93). Ὁ Δρ Δημήτριος Βαχαβιώλος μελετᾷ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Ὄρου τῆς Ἑνώσεως στὴν Σύνοδο τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Λακεδαιμονίας κατὰ τὴν περίοδο ἕως τὸ 1460 (σσ. 95-122). Στὴν συνέχεια ὁ Καθηγητὴς Ἀλέξιος Γ. Κ. Σαββίδης ἐπιχειρεῖ μίαν ἀνασύστασι τῆς εἰκόνας τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντας στὰ συνθετικὰ βυζαντινολογικὰ καὶ μεσαιωνολογικὰ ἔργα τῆς νεώτερης καὶ σύγχρονης ἱστοριογραφίας (σσ. 123-151). Στὴν τελευταία συμβολὴ τῆς ἐνότητας, ἡ Καθηγήτρια Κέλλυ Μπουρδάρη ἐξετάζει τὴν συνάντησι δικαίου καὶ πολιτικῆς στὴν Σύνοδο ποὺ ἐξέτασε τὸ ζήτημα τοῦ γάμου τοῦ Μιχαὴλ τῆς Ἡπείρου μὲ τὴν Ἄννα Παλαιολογίνα, δίδοντας τελικῶς ἄδεια τέλεσής του (σσ. 153-164).

Ἡ τέταρτη καὶ τελευταία θεματικὴ τοῦ πρώτου μέρους ἀφορᾷ σὲ πτυχὲς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης (σσ. 165-267), ἐνῶ εὐλόγως οἱ σχετικὲς ἀνακοινώσεις συμπληρῶνται ἀπὸ κατατοπιστικὸ φωτογραφικὸ ὕλικό. Ὁ Δρ Σταῦρος Ἀρβανιτόπουλος ἐξετάζει τὴν συναίρεσι βυζαντινῶν καὶ δυτικῶν καλλιτεχνικῶν ἐπιρροῶν στὴν οἰκία «τοῦ Φραγκόπουλου» στὸν Μυστρᾶ (σσ. 167-189, Εἰκόνες 20). Ἡ Δρ Εὐαγγελία Πάντου διερευνᾷ τὴν ἐνδιαφέρουσα ἱστορία τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τῶν μνημείων τοῦ Μυστρᾶ κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο (σσ. 191-232, Εἰκόνες 10). Ἡ νῦν Ἀναπληρώτρια Καθηγήτρια Ἰωάννα Σηλιοπούλου ἀνατέμνει στὸ ἔργο *Ταξιδεύοντας - Ὁ Μοριάς* τοῦ Νίκου Καζαντζάκη γιὰ νὰ ἀνασυνθέσει τὴν εἰκόνα τοῦ Μυστρᾶ σὲ αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὴν συνάντησι τοῦ λογοτέχνη μὲ τὸν εἰκαστικὸ, συντηρητὴ, θεωρητικὸ καὶ λογοτέχνη Φώτη Κόντογλου (σσ. 233-267, Εἰκόνες 8).

Στὸ δεῦτερο μέρος τοῦ τόμου, ποὺ ἐκτείνεται στὶς σελίδες 269-415, φιλοξενοῦνται ἕξι συμβολὲς ἰσάριθμων ἐρευνητῶν καὶ πανεπιστημιακῶν διδασκάλων ποὺ ἀποτυπῶνουν τὶς ἀνακοινώσεις στὸ Συνέδριό τοῦ 2016, χωρισμένες σὲ τρεῖς θεματικὲς ἐνότητες. Στὴ διάρκεια τοῦ συγκεκριμένου Συνεδρίου τελέσθησαν τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ἰνστιτούτου Ἑρευνας Βυζαντινοῦ

Πολιτισμοῦ στὸ παλαιὸ κτῆριο τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου στὸν Μυστρά. Κατὰ συνέπεια, τῶν συμβολῶν προτάσσονται Προσφωνήσεις τοῦ τότε Πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Πελοποννήσου Κωνσταντίνου Μασσέλου (σσ. 273-274) καὶ τῆς τότε Διευθύντριας τοῦ Ἰνστιτούτου Καθ. Ξανθάκη-Καραμάνου (σσ. 275-278), καθὼς καὶ ἡ Ἀντιφώνηση τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Προκοπίου Παυλόπουλου (σσ. 279-281). Ἔπεται Προσφώνηση στὸ Συνέδριο τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης κκ. Εὐσταθίου (σσ. 283-285).

Ἡ θεματικὴ ἐνότητα «Ἱστορία» (σσ. 287-340) περιλαμβάνει τέσσερις συμβολές. Ἐκκινεῖ μὲ δύο μελέτες τῆς Καθηγ. Ξανθάκη-Καραμάνου σχετικὰ μὲ τὶς πραγματικότητες τοῦ 15ου αἰῶνα καὶ τὶς γραμματειακὲς ἀποτυπώσεις τους. Ἡ πρώτη ἀφορᾶ στὴν εἰκόνα τοῦ Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου ὡς πρότυπο ἠγέτη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν λεγόμενων «ἱστορικῶν τῆς Ἄλωσης» Κριτόβουλου, Λαόνικου Χαλκοκονδύλη, Δούκα καὶ Γεωργίου Σφρατζῆ (σσ. 289-303). Ἡ δεύτερη μελέτη τῆς Καθηγ. Ξανθάκη-Καραμάνου ἀφορᾶ στὴν πρόσληψη τοῦ Θουκυδίδη στὸν Κριτόβουλο, ἔχει δοθεῖ στὴν ἀγγλικὴ καὶ ἐξετάζει ἐνδελεχῶς τὴν ἀξιοποίηση στοιχείων τῆς σκιαγραφημένης ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη ἠγετικῆς μορφῆς τοῦ Περικλέους ὡς πρότυπο γιὰ περαιτέρω ἐπεξεργασίες ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ λόγιο ποὺ ἔχει καταγράψει τὰ τῆς Ἄλωσης καὶ τῶν πρώτων βημάτων τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας (σσ. 305-318). Ἀκολουθῶς, ὁ Καθηγητὴς Ἰωάννης Πολέμης συνξετάζει καὶ διερευνᾷ συμπλεύσεις καὶ ἀποκλίσεις ἀναφορικὰ μὲ τὸν «ἐθνικὸ αὐτοπροσδιορισμὸ» τῶν Βυζαντινῶν σὲ δύο ἐνδιαφέροντα κείμενα, μὲ τὴν ἔκδοση καὶ μελέτη τῶν ὁποίων ἔχει ἐπισταμένως ἀσχοληθεῖ: τὸ Ἀνώνυμο Ποίημα τῆς Μάλτας καὶ τὸν *Βυζάντιο* τοῦ Θεόδωρου Μετοχίτη (σσ. 319-329). Ἐπίσης, ὁ Δρ Χρῆστος Πολάτωφ μελετᾷ συνοπτικὰ τὸ κρίσιμο θέμα τῆς δημιουργίας τῶν ἐννοιῶν τῆς ἐλληνικῆς συνείδησης καὶ τοῦ Νεώτερου Ἑλληνισμοῦ (σσ. 331-340).

Στὴν ἐνότητα «Λογοτεχνία - Λαογραφία» φιλοξενοῦνται δύο μελέτες. Ἡ νῦν Ἐπίκουρη Καθηγήτρια Φωτεινὴ Πέρρα ἐξετάζει τὴν θέση καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Μυστρά στὰ ἔργα τῶν περιηγητῶν καὶ στὴν νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἕως τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα (σσ. 343-353), ἐνῶ ὁ πρώην Ἀναπληρωτὴς Καθηγητὴς Ἀριστείδης Δουλαβέρας μελετᾷ τὴν Ἄλωση στὰ τραγούδια, στοὺς Θρήνους καὶ στοὺς θρούλους τοῦ Ἑλληνισμοῦ (σσ. 355-377). Ἡ τελευταία ἐνότητα «Τέχνη» φιλοξενεῖ τὴν μελέτη τῆς Ὀμότιμης Καθηγήτριας Μελίτας Ἐμμανουὴλ γιὰ τὴν ζωγραφικὴ στὰ μνημεῖα τοῦ Μυστρά τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνα καὶ συνοδεύεται ἀπὸ πλούσιο φωτογραφικὸ ὕλικὸ (σσ. 381-417, Εἰκόνες 20).

Ὁ τόμος εἶναι κομψός, καὶ φροντισμένος ἐκδοτικὰ καὶ τυπογραφικὰ. Συνιστᾶ ἀξιόλογη συναγωγή ἐμπεριστατωμένων μελετῶν γιὰ τὴν Παλαιολόγεια περίοδο ἀπὸ καταξιωμένους ἐπιστήμονες μὲ γνώση καὶ εἰδίκευση τῆς περιόδου καὶ τῶν ἀναπτυσσόμενων θεμάτων. Ἰδιαίτερα γόνιμη κρίνεται ἡ συμβολὴ τοῦ συγκεκριμένου τόμου σὲ θέματα φιλολογίας, ἱστορίας τῶν ταυτοτήτων, τῶν εἰκόνων καὶ τῶν προσλήψεων, ἱστορίας καὶ πρόσληψης τοῦ Μυστρᾶ στὴν νεώτερη καὶ σύγχρονη περίοδο, καθὼς καὶ σὲ θέματα ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας τῆς τέχνης. Σαφῶς μικρότερη προσοχὴ ἀφιερώνεται σὲ πτυχὲς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἱστορίας τῶν Παλαιολόγειων Χρόνων, στοιχεῖο τὸ ὁποῖο προφανῶς ἔχει σχεδιασθεῖ ὥστε νὰ καλυφθεῖ σὲ συνεδριακὲς πρωτοβουλίες ἢ/καὶ ἐκδοτικὸς καρπὸς τοῦ δραστήριου Ἰνστιτούτου στὸ προσεχὲς μέλλον.

ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΡΕΝΗΣ
Ἰόνιο Πανεπιστήμιο